

Analýza jednoho partnerství aneb jak může nevěra proměnit vztah: Ruská politika vůči Číně po září 2001

Petr Kratochvíl

(tento text byl publikován na Euroasiana.net)

Rusko-čínské partnerství bylo zejména v druhé polovině 90. let mnohými západními analytiky považováno za nejvážnější pokus o vytvoření velmocenské koalice zaměřené proti dominanci Spojených států. V současnosti, po Putinově obratu na Západ, mnozí spolupráci obou eurazijských gigantů zcela odepisují a považují ji za překonanou.

Tato stať se pokouší odpovědět zejména na otázku, jaký je současný vztah Ruska a Číny. Přestože partnerství nyní prochází kritickou zkouškou soudržnosti, zdá se, že se oběma zemím z velké části podařilo překonat tradiční orientaci na otevřený antiamerikanismus. Tím vztah obou zemí narušil zjednodušující, avšak vžitou představu, že rusko-čínské je objetí je tím vřelejší, čím větší chlad je cítit z jejich postoje vůči Spojeným státům. Bez ohledu na změny po září 2001 lze do budoucna počítat s prohlubujícím se vztahem obou zemí.

Po krátkém Gorbačovově expozé na konci 80. let Rusko na určitou dobu opustilo své staré vazby na Dálném východě. O návratu Ruska do Asie se začalo mluvit teprve na konci roku 1992.¹ Akcie Číny jako nejdůležitějšího partnera Ruska na Východě však začaly strmě růst teprve od roku 1995. A léta 1996 a 1997 byla v oficiální terminologii dobou přechodu od „konstruktivního partnerství“ ke „strategickému partnerství“,“ⁱⁱ a to přesto, že se protahovalo jednání o vzájemné hranici. I vzájemné obchodní vztahy ukazovaly, že skutečné strategické partnerství je stále ještě spíše zbožným přáním.

Urychlení vzájemného přibližování obou zemí znamenal konflikt v Kosovu. Vzájemné sbližování bylo přerušeno nástupem prezidenta Putina, který po celé první pololetí roku 2001 postupoval vůči Číně poněkud zdrženlivě, avšak nakonec navázal na Jelcinovo dědictví častých setkání s nejvyššími čínskými představiteli.

Nástup Bushovy administrativy je velmi dobře možné považovat za další impuls pro utužování rusko-čínských vztahů. Nová americká administrativa dokonce přitvrdila i ve vztahu ke spojencům, a proto si Rusko a Čína uvědomily, že na ně jako potenciální protivníky bude brán zřetel jen stěží. Chmurné předpovědi se tak vskutku po celé první

pololetí roku 2001 vyplňovaly a Čína a Rusko sice váhavě, ale přece jenom postupovaly k hlubšímu spojení. Přestože se oficiální rétorika obou stran nikdy nevzdala prohlášení, že není možné chápat spolupráci obou zemí jako strategickou alianci, realita se jí stále více přibližovala.

Je to svatba nebo ne?

Smlouva o přátelství mezi Ruskem a Čínou

Proto přišla čínská strana s myšlenkou na podpis smlouvy, která by formálně potvrdila rusko-čínské partnerství, a protože se Rusko smlouvě nijak zvlášť nebránilo, postupovaly práce poměrně rychle kupředu. Od počátku roku 2001 pak začalo být zřejmé, že k jejímu podpisu dojde pravděpodobně během moskevského summitu nejvyšších představitelů obou zemí v červenci roku 2001.

Dlouho se spekovalo nad obsahem smlouvy a nad důsledky jejího uzavření pro obě strany, a to navzdory tomu, že diplomaté obou zemí jak před podpisem smlouvy, tak i po něm opakovaně zdůrazňovali, že smlouva není základem pro vytvoření vojenské aliance Ruska a Číny. Celkové vyznění smlouvy, která se zabývá spíše než novými náměty shrnutím všeho, čeho obě země ve vzájemných vztazích dosáhly za poslední desetiletí, proto bylo zejména pro západní analytiku překvapivé svou umírněností.ⁱⁱⁱ

Je vskutku zajímavé sledovat, do jaké míry se Rusko,^{iv} ale především Čína^v obávaly, že by na formální utužení rusko-čínského partnerství mohly USA reagovat příliš příkře. Západní analytici smlouvu také většinou nijak zvlášť nepřeceňují; mnohem větší pozornost je udílěna praktičtějšími otázkám rusko-čínského partnerství, jako např. ruským zbrojním exportům do Číny nebo rusko-čínské technologické spolupráci.^{vi}

Počátek manželské krize a nevěrné Rusko? (září 2001)

Ještě na počátku září roku 2001 se jednalo o další utužování vzájemného vztahu a trend multipolarizace, o němž hovořili ruští a čínští představitelé opakovaně ve svých projevech, se zdál být teoretickým zobecněním praktického rusko-čínského úsilí. 9. září přicestoval do Moskvy čínský premiér Ču Žung-ti, aby navázal na dohody uzavřené během rusko-čínského summitu před dvěma měsíci.^{vii}

Teroristické útoky na Spojené státy však mnohé změnilo. Rusko na ně dokázalo reagovat mnohem dříve, než tak učinila Čína. Jedním z pravděpodobných důvodů byla Putinova snaha přiblížit se Západu – ruský prezident tedy bez váhání využil této příležitosti. Bylo zřejmé, že Rusko předefinovalo akutnost vnějších hrozeb národní bezpečnosti. Oficiální

dokumenty přijaté na počátku Putinova období však tento trend ještě nezachytily, a to proto, že na jejich utváření měl Putin poměrně malý vliv.^{viii}

Putin sám byl jedním z prvních, kdo se okamžitě vzdali veškerých pochybností o tom, jak s danou situací naložit, a vyjádřil plnou podporu nově se rodící kampani proti terorismu. Během prvních dní po útoku hned několikrát hovořil s americkým prezidentem (přičemž byl vůbec prvním zahraničním státníkem, který s Bushem po útocích hovořil) a prohlásil, že USA a Rusko „nyní mají společného nepřítele a tím nepřítelem je mezinárodní terorismus.“^{ix}

Naproti tomu Čína se nacházela v mnohem zranitelnější pozici, protože čínské vedení nemohlo (a s velkou pravděpodobností ani nechtělo) nabídnout Spojeným státům podobné výhody, jakými disponovalo Putinovo Rusko: Čína neměla k dispozici ani takové množství cenných zpravodajských informací, ani nepatřila mezi hlavní odpůrce talibanského režimu^x a ani její vliv na středoasijské země nebyl přes relativní nárůst v posledních letech srovnatelný s vlivem Ruska. To ostatně dokumentovala bezradnost těchto zemí krátce po útocích a jejich čekání na postup Moskvy.

Čína si navíc uvědomovala, že v mnoha ohledech mohou Spojené státy při spolupráci s Ruskem Čínu nahradit. Dlouhodobá stabilizace Střední Asie, o kterou Rusko společně s Čínou usilovalo, byla americkým zaměřením na tuto oblast narušena: Tolik diskutovanou přítomnost amerických jednotek ve Střední Asii by bylo možno chápat jako natolik stabilizující prvek, že Rusko čínskou asistenci nepotřebovalo.

Upření pozornosti světa na problémy Střední Asie zároveň ukázalo slabiny nedávno vzniklé Šanghajské organizace pro spolupráci.^{xi} Organizace si sice jako jeden ze svých primárních cílů stanovila boj s terorismem (i když se postupně zvyrazňovala i hospodářská spolupráce), avšak soustředila se především na boj s teroristy na území členských států. Pokud některé členské země podporovaly protifundamentalistickou opozici v jiných zemích (např. Severní alianci), činily tak na vlastní pěst, tj. bez konzultací v rámci organizace.

Jedinou oblastí, kde zůstávala spolupráce s Čínou pro Rusko nenahraditelná, zůstával vzájemný obchod, a to především spolupráce v energetické oblasti a export ruských zbraní do Číny, který byl poměrně stabilním zdrojem ruských devizových příjmů. Již jen z této letmé analýzy je zřejmé, že americká kampaň ve Střední Asii byla pro ruskou stranu alespoň v některých svých aspektech výhodná. To bylo také jedním z důvodů, proč Putin dokázal před nespokojenými zástupci armády obhájit podporu Spojeným státům i tehdy, když bylo zřejmé, že Američané budou dokonce mít jednotky v některých zemích SNS.

Naproti tomu Čína se zmítala mezi několikanásobným dilematem: Na jedné straně by pro ni stejně jako pro Rusko bylo potlačení islamistických sil ve středoasijském prostoru

výhodné (vzhledem k rozšíření separatistických nálad mezi čínskými Ujgury), avšak na druhou stranu americká přítomnost v oblasti výrazně oslabila dlouhodobě budovanou čínskou pozici mezi členskými státy Šanghajske organizace pro spolupráci. Na rozdíl od Ruska, které mohlo doufat, že v dlouhodobém horizontu svůj vliv v regionu dokonce posílí (výměnou za spolupráci s USA), se Číně taková možnost nenabízela. Proto také čínská reakce v praktické rovině (diplomatické vyjádření podpory Spojeným státům přišlo přirozeně téměř okamžitě^{xii}) byla oproti ruské mnohem pomalejší.

Zdalo se, jako by Čína odmítala reflektovat dalekosáhlou změnu, která nastala po příklonu Ruska ke Spojeným státům. Ještě při analýze vzájemných vztahů Ruska a Číny za rok 2001, o kterou se ve svém projevu pokusil Ťiang Ce-min v lednu 2002, se jako o největších událostech hovoří o uzavření smlouvy o přátelství nebo o různých zasedáních, ale o teroristických útocích a jejich implikacích pro rusko-čínské vztahy se příliš nezmiňuje.^{xiii}

Velkým nebezpečím pro Čínu mohla být i ústupnější pozice Ruska při jednáních o smlouvě ABM – ať už její modifikaci nebo ukončení její platnosti jednostranným aktem USA. Tato čínská obava se naplnila – odstoupení USA od smlouvy se ze strany Rusku nesetkalo v poslední fázi s výrazným odporem. Především proto, že plánovaný protiraketový systém USA nemůže být zaměřen proti ohromnému jadernému arzenálu Ruska. Avšak pro spíše symbolické čínské jaderné síly je vytvoření či nevytvoření systému zcela zásadní otázkou. Ústup Číny byl ovšem evidentní i v dalších oblastech – zejména se musela smířit s posílením role USA v asijské bezpečnostní architektuře a vzrůstem vlivu svých asijských rivalů – Indie a Japonska.^{xiv}

Zdalo by se tedy, že Rusko svým obratem jednoznačně získalo, zatímco Čína byla výrazně oslabena. Avšak i Moskva si musela být vědoma toho, že problémy, které existují ve vzájemných vztazích všech tří zemí automaticky s přibližováním se Spojeným státům nezmizí. Otázky jako Tibet, Tchajwan, Čečensko, zbrojní obchody s podezřelými zákazníky nebo vzájemná zbrojní spolupráce byly načas zastíněny zaměřením USA na otázky terorismu, ale nebyly odstraněny. Naopak během roku 2002 začínalo být nad slunce jasnější, že americký unilateralismus, umocněn impulzem teroristických útoků, je snad ještě silnější než kdy předtím. Budování antiteroristické koalice, ač zpočátku usilující o větší zapojení ostatních zemí do amerického boje proti terorismu, později fungovalo spíše jako užitečný nástroj Bushovy administrativy než jako spolupráce rovnocenných partnerů.

Rusko a Čína tedy pokračovaly s neztenčenou měrou ve své spolupráci. Téměř by se dalo říct, že usilovaly o zdání ničím nenarušené spolupráce – vždyť přece odjakživa deklarovaly, že jejich partnerství není zaměřeno proti žádné třetí zemi. Ale právě mlčení se

v tomto okamžiku stalo nejvýmluvnějším gestem. Mnozí analytici si povšimli, že ze společných prohlášení, které obě země kontinuálně produkovaly po celá léta, zcela vymizel mnohdy zcela explicitní antiamerikanismus.^{xv}

Obě země do konce roku 2001 (horní komora ruského parlamentu až na počátku roku 2002) ratifikovaly v polovině roku uzavřenou smlouvu o přátelství, stejně probíhaly i diplomatické návštěvy: Rusko dokonce navštívil i Chu Ťin-tchao, považovaný již tehdy za představitele nastupující čínské elity.

Že se dlouhodobá strategie Spojených států zcela nezměnila ani po září 2001, dokázaly některé další náznaky, jimiž zejména konzervativnější část politické elity v USA dávala najevo své výhrady a nedůvěru k prohlubujícímu se vztahu k Rusku a Číně. Přestože Rusko bylo oficiálně prohlašováno za jednoho z nejvýznamnějších amerických spojenců a Čína byla na prvním místě amerického seznamu potenciálních nepřátel nahrazena mezinárodním terorismem, armádní kruhy i nadále považovaly společně s dalšími pěti právě Čínu a Rusko za země, které jsou potenciálními cíli amerických jaderných zbraní.^{xvi}

Čína reagovala velmi ostře (Spojené státy se podle oficiálních představitelů snaží o „atomové zastrašování“),^{xvii} ale jinak se nezopakovala protiamerická hysterie, jakou Čína zažila např. při nedávné aféře s americkým špionážním letadlem. Zjevně zde hrála roli čínská snaha o vylepšení vztahů s Washingtonem. Ovšem na rozdíl od rychlého uklidnění Ruska ze strany amerických představitelů, Čína se podobných smířlivých gest dočkala až mnohem později a v mnohem menší míře. Čína tak i po celou první polovinu roku 2002 zůstávala relativně nedůvěřivá ke krokům americké administrativy, a to zejména s ohledem na pro Peking nepříjemnou americkou podporu Tchajwanu.

Rusko-čínské partnerství dnes: Pragmatický vztah

S trochou nadsázky je možné říci, že rusko-čínské partnerství díky nové konstelaci mezinárodních vztahů po útocích na USA dospělo. Iluze o společném a vždy jednotném postupu proti unilaterálním krokům USA se definitivně rozpadla. Pokud by společně sdílený antiamerikanismus byl jediným tmelícím prvkem strategického partnerství, pak by jistě vzájemný vztah takovou zatěžkávací zkoušku neustál. Pokud by tomuto testu bylo rusko-čínské partnerství vystaveno v době Primakovově, kdy byl mantrou zahraniční politiky obou zemí koncept multipolarity, věru těžko říci, zda by jej vztah obou zemí ve zdraví přečkal. Dnes se již ovšem vazby mezi oběma zeměmi rozvinuly do takové šíře, že i po září 2001 zůstává dostatečné množství možností pro vzájemnou spolupráci. Mezi nejvýznamnější faktory, které utužují rusko-čínský vztah, patří např. tyto:

1. Rostoucí obchodní výměna

Vzájemný obchod obou zemí se kupodivu stal v roce 2001 světlym bodem ve vztazích obou zemí. V minulosti často nedostatečná obchodní výměna sloužila jako jeden z argumentů pro nekompatibilitnost rusko-čínského svazku, neboť například v roce 2000 tvořil vzájemný rusko-čínský obchod zhruba 10% obchodní výměny čínsko-americké. Ovšem již tehdy byl jasně patrný vzestupný trend, který následně potvrdily i statistiky za rok 2001, které po započtení veškerého vývozu a dovozu obou zemí hovořily o zhruba 10 mld. \$. To obě strany vedlo ke smělym úvahám o budoucím růstu vzájemných ekonomických vztahů. Růst vzájemného obchodu pokračoval i přes nepříznivé změny v složení ruských exportů i v roce 2002 a první odhady hovoří o rekordní výši 12 mld. \$.^{xviii}

2. Pokračování zbrojních exportů z Ruska

Stálící zůstával i export ruských zbraní do Číny. Ten dosahoval po většící část 90. let v průměru 1 mld. \$ ročně. Ačkoliv Moskva vždy bedlivě rozvažovala, jak vyspělé zbraňové systémy Číně poskytne (zatímco např. v případě Indie takové zábrany neměla), zaznamenala Čína díky ruským dodávkám ohromný skok v technologické úrovni svých ozbrojených sil.

Ruský Rosoboroneksport např. na počátku roku 2002 podepsal kontrakt na dodání dalších dvou torpédoborců, které by Čína měla získat do roku 2005. Celková cena kontraktu se vyšplhala na 1,4 miliardy \$. Dále byl uzavřen kontrakt na dodávku osmi ponorek třídy Kilo, 40 letadel Su-30, apod.

3. Spolupráce v energetické sfěře

Tato poměrně perspektivní oblast vzájemných vztahů zahrnuje jednak výstavbu jaderné elektrárny v Lien-jün-kang, která započala již na podzim roku 1999 a je považována za dosud největší projekt vzájemné spolupráce.

Nemenší význam však může v budoucnu mít i plánované propojení obou zemí pomocí ropovodů a plynovodů. Otázka ropy a energetických zdrojů vůbec hrála ostatně ve vztazích obou zemí stále výraznější roli.^{xix} Od počátku roku 2000 média v obou zemích i na Západě spekulovala o možnosti vytvoření ropovodu, který by spojil Rusko s Čínou, třetím největším odběratelem ropy na světě. Čína dosud odebírá jenom poměrně malé množství ruské ropy, přepravované po železnici.^{xx}

Vybudování ropovodu, jehož výstavba se však prozatím zdržela, by vytvořilo mnohem hlubší, téměř nevratnou vazbu mezi Ruskem a Čínou. Na rozdíl od možnosti diverzifikace

energetických zdrojů při dopravě pomocí tankerů určují ropovody dodavatele ropy na celá desetiletí dopředu. Čínské obavy, že současná značná závislost Číny na ruských technologicky vyspělých zbraňových systémech bude ještě doplněna závislostí energetickou, jsou proto snadno pochopitelné. Pokud by totiž ropovod začal podle původních plánů fungovat již roku 2005, znamenalo by to, že by Rusko v nejbližších letech zajišťovalo více než čtvrtinu čínského čistého dovozu této strategicky cenné suroviny.

4. Přetrvávající nedůvěra Ruska k USA

Ruská zahraničněpolitická elita jako celek nedokázala překonat vztah nedůvěry vůči Spojeným státům a čínská karta je proto považována za vhodný trumf pro případ rostoucích rozporů mezi Moskvou a Washingtonem. Tento předpoklad ostatně potvrdily i rozcházející se názory obou zemí na válku v Iráku a naopak téměř absolutní shoda mezi Ruskem a Čínou.^{xxi}

Přesvědčení, že rusko-americké partnerství je ve skutečnosti účelovou aliancí, která využívá momentální výhodnosti spojení pro obě strany, se také opakovaně objevuje v ruském tisku i politologických analýzách. Ve chvíli, kdy by pro USA přestalo být „spojenectví“ s Ruskem výhodné, by byla podle mínění ruských expertů pravděpodobná otočka a nalezení jiných, pro nový úkol vhodnějších spojenců. Ruská skepse tedy varuje: Nečekejme na strategické partnerství se Spojenými státy – nic takového nás v nejbližší době nečeká.^{xxii}

5. Politické kontakty

Z předcházejícího bodu potom vyplývá, že se pragmaticky uvažující prezident Putin v žádném případě nechce zbavit svého východního partnera: Rusko na důkaz toho, že chce i nadále udržovat vztah s Čínou na vysoké úrovni, pravidelně v průběhu let 2001-03 informovalo Peking o aktuálním vývoji v rusko-amerických vztazích.

Zejména posílení pozice Ruska v Severoatlantické alianci se stalo předmětem mnohých konzultací. Takto Putin informoval Ťiang Ce-mina již v dubnu; následná návštěva ruského ministra obrany Ivanova v Číně se soustřeďovala také na vzájemné vztahy obou zemí po ruském příklonu k Západu. S Ivanovem se setkali nejvyšší čínští představitelé včetně prezidenta, premiéra a ministra obrany. Tato schůzka předcházela dvěma na sebe navazujícím setkáním mezi oběma prezidenty v červnu roku 2002.

Na konci roku 2002, krátce po setkání s Bushem, pak Putin navštívil Indii a Čínu, což opětovně probudilo diskusi o vzniku strategického trojúhelníku mezi těmito třemi zeměmi. Jeho postup nebyl nepodobný postupu J. Primakova před čtyřmi lety, avšak v současnosti se

zdá, že Putin se orientuje jak na dobré vztahy s USA, tak i na spolupráci s oběma asijskými mocnostmi. Během svého pobytu v Číně se také Putin poprvé oficiálně přihlásil ke konceptu multipolarity a ještě výrazněji tak navázal na Primakovovo dědictví.^{xxiii} Významným faktorem byla také skutečnost, že Putinova návštěva proběhla v době předávání moci v rámci nejvyšších stranických a státních elit Číny.^{xxiv}

Shrnutí a výhled do budoucna: Navždy spolu (pod dohledem)?

Byla tedy fundamentální proměna mezinárodních vztahů po září 2001 skutečně počátkem konce čínsko-ruského strategického partnerství? Nikoliv. Avšak Putinova bezpodmínečná podpora první fáze americké protiteroristické operace, vedená jak pragmatickým oceněním vlastních sil a slabin Ruska, tak i úvahou o nejakutnějších hrozbách ruské bezpečnosti, vedla k prudké deideologizaci vzájemného vztahu Ruska a Číny.

Původně velmi silný, a snad i dominantní motiv opozice vůči mocenské dominanci Spojených států byl zcela marginalizován. Jakkoliv nebyl Peking takovou proměnou nijak nadšen, dokázal se po určitém počátečním zaváhání přizpůsobit. U vědomí posílení a aktivizace všech rivalů Číny – USA, Indie i Japonska bylo nemyslitelné, aby se Čína vzdala i svého nejvýznamnějšího spojence – Ruska. A to i přesto, že Rusko nejenže souhlasilo se zastíněním čínsko-ruského tandemu ve Střední Asii, ale dokonce nijak výrazně neprotestovalo v otázkách natolik zásadních pro Čínu, jako bylo ukončení platnosti Smlouvy ABM.

Důsledkem této proměny byla jak téměř naprostá absence antiamerikanismu v oficiálních dvoustranných dokumentech, tak i zaměření se na oblasti, které nebyly ruským manévrem a americkými aktivitami zasaženy: především na vzájemný obchod (včetně obchodu se zbraněmi), společné energetické projekty a společný boj proti separatistickým hnutím v okrajových oblastech obou států.

Výše uvedenými omezeními je také vytýčeno další směřování rusko-čínského partnerství: Výrazná snaha obou eurazijských gigantů o nalezení modu vivendi ve vztahu k USA určuje velmi úzké mantinely vzájemné spolupráce Moskvy a Pekingu. Původní ideologicko-strategické zaměření, tolik charakteristické pro Primakovovo období, je nenávratně pryč a obě země musí v budoucnu postupovat velmi obezřetně, aby dokázaly přesvědčit USA, že posilování rusko-čínské vazby žádným způsobem neohrožuje zájmy Washingtonu.

ⁱ Jelcin sám již v listopadu 1992 prohlásil, že „ruská diplomacie musí působit v souladu se starým ruským znakem, na němž je dvouhlavá ruská orlice hledící na západ i na východ.“ ITAR-TASS, 18. listopadu 1992

(podle Azizian, R.: *Russia in Asia: Unwelcome Intruder or Accommodative Player?* Working Paper, Centre for Strategic Studies, Victoria University of Wellington, 2000, http://www.vuw.ac.nz/css/docs/working_papers/WP16.html)

ⁱⁱ Srov. Li Ťing-t'ie: Pillars of the Sino-Russian partnership. Orbis, podzim 2000.

ⁱⁱⁱ Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between The People's Republic of China and the Russian Federation. 24. července 2001, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/15722.html>

^{iv} Prezident Putin například prohlásil: „My (Rusko a Čína) neusilujeme o vytvoření jakékoliv vojenské aliance... Proto by to (tato smlouva) nemělo být považováno za reakci na možné odstoupení USA od smlouvy ABM z roku 1972.“ (podle People's Daily, 17. 7. 2001, <http://www.china.org.cn/english/2001/Jul/16157.htm>)

^v Čína jako by i v této situaci postupovala podle starého Teng Siao-pchingova hesla „drž se při zemi a skrývej vlastní schopnosti“ (tchao-kuang-jang-chuej/taoguang yanghui) (Pcheng Teng: Embracing the polar bear? Sino-Russian relations in the 1990s. Journal of Third World Studies, podzim 2002).

^{vi} Srov. Cohen, A.: The Russia-China Friendship and Cooperation Treaty: A Strategic Shift in Eurasia?, The Heritage Foundation, 18. 7. 2001, <http://www.heritage.org/Research/RussiaandEurasia/BG1459.cfm>; podobně se vyjádřil i odborník na ruskou problematiku Stephen Walt (http://www.ksg.harvard.edu/news/experts/walt_china_russia_072001.htm)

^{vii} Paradoxně ještě 11. září 2001 vyšel v People's Daily článek o čínsko-ruských vztazích s optimistickým názvem Sino-Russian Cooperation Enters Fast Traffic Lane: Analysis (http://english.peopledaily.com.cn/200109/11/eng20010911_79905.html)

^{viii} Jde např. o vojenskou doktrínu Ruské federace nebo o novou koncepci národní bezpečnosti.

^{ix} Russia and Nato unite against international terrorism, The Guardian, 13. září 2001.

^x Rusko bylo společně s některými postsovětskými středoasijskými republikami, Íránem a Indií hlavním zahraničním zdrojem podpory pro protitalibanskou Severní alianci. Čína ale právě v září vyjednávala s afghánským vládnoucím hnutím o určitém modu vivendi.

^{xi} Pro poslední vývoj v rámci organizace viz stránky ruského ministerstva zahraničí <http://www.ln.mid.ru/ns-rasia.nsf/moasia?OpenView&Start=1&Count=50&Expand=5#5>

^{xii} Foreign Minister Tang Expressed Sympathy over Attacks on the U.S., 11. 9. 2001, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/17826.html>; nebo President Jiang Zemin Expressed Condolences to President Bush, 11. 9. 2001, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/17828.html>

^{xiii} President Jiang Zemin Meets Russian Foreign Minister Igor Ivanov, 7. 1. 2002, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/23374.html>

^{xiv} Bates, G.: September 11 and Northeast Asia. The Brookings Review, léto 2002

^{xv} Jü Pin: Putin's Partners in Beijing: Old and Young. Comparative Connections č. 1, 2003, <http://www.csis.org/pacfor/cc/archive.html#cr>

^{xvi} Jedná se o tzv. Nuclear Posture Review (NPR).

^{xvii} Glaser, B. S.: Two Steps Forward, One Step Back. Comparative Connections, roč. 4, č. 1, duben 2002, http://www.csis.org/pacfor/cc/0201Qus_china.html

^{xviii} Viz např. China-Russia trade turnover to become \$12-bln worth in 2002? Pravda, 3. 10. 2002. Viz též Jü Pin: Putin's Partners in Beijing: Old and Young. Comparative connections, 1/2003, <http://www.csis.org/pacfor/cc/archive.html>

^{xix} Zajímavě rozebírá postavení Ruska a Číny na energetickém trhu a prostor pro jejich spolupráci v této oblasti Kerr, D.: The Chinese and Russian energy sectors: Comparative change and potential interaction. Post-Communist Economies, září 1999.

^{xx} V roce 1999 to bylo například pouze zhruba 500 000 tun ropy.

^{xxi} Viz např. společné komuniké ministrů zahraničí obou zemí z 27. 2. 2003 (<http://www.ln.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985f43256cda00436de7?OpenDocument>) nebo jejich telefonní rozhovor z 23. 3. 2003 (<http://www.ln.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985f43256cf3002e745d?OpenDocument>)

^{xxii} Toto tvrzení se opírá o diskuse předních ruských politologů. Viz např. Stakan napolovinu polon ili napolovinu pust. Rossijskaja Gazeta, http://www.rg.ru/anons/arc_2002/0109/1.shtm nebo U.S.-Russian Relations: A New Strategic Partnership (A Report on the U.S.-Russian Dialogue). The Nixon Center, leden 2002, nebo též Russia: Analysts Pessimistic About NATO Enlargement. NATO-Russia Council, rádio Svobodná Evropa, 11. 7. 2002, <http://www.rferl.org/nea/features/2002/07/11072002152829.asp>.

^{xxiii} Vladimir Putin znájet, čem „splotit“ velikich soseděj. Pravda.ru, 7. 12. 2002, viz též Partnership Deepens, Beijing Review, 26. 12. 2002

^{xxiv} Putin's visit strengthens bilateral ties, China Daily, 3. 12. 2002.